

ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ

КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. першого заступника

начальника Інституту

майор внутрішньої служби

_____ Н.С. Калашник

_____ 2017 рік

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ ЗПП 1.3.3

за спеціальністю «Психологія» 053

факультет психологічний

Київ – 2017 рік

Робоча програма з навчальної дисципліни «Вікова психологія» складена для здобувачів вищої освіти відповідно до програми підготовки фахівців за спеціальністю 053 «Психологія» ступеня вищої освіти бакалавра, за денною формою навчання.

Розробники: Бойко-Бузиль Юлія Юріївна, професор кафедри практичної психології, кандидат психологічних наук, доцент

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри практичної психології

Протокол від ____ . ____ . 2017 року № ____

Професор кафедри практичної психології

_____ Ю.Ю. Бойко-Бузиль

Схвалено науково-методичною радою Інституту кримінально-виконавчої служби

Протокол від ____ . ____ . 2017 року № ____

Голова науково-методичної ради _____ Н. С. Калашник

1. Програма навчальної дисципліни

Предмет навчальної дисципліни «Вікова психологія» – закономірності розвитку психічних процесів та властивостей на різних вікових етапах життя людини.

Міждисциплінарні зв'язки:

Забезпечуючі дисципліни: загальна психологія, соціальна психологія, практикум з психології, психофізіологія, історія психології.

Забезпечувані дисципліни: основи психологічного консультування, основи психотерапії, психодіагностика, психологія праці.

Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Вікова психологія» є формування у здобувачів системи знань щодо змісту та закономірностей психічного розвитку людини на різних вікових етапах її життя.

Завданнями вивчення дисципліни «Вікова психологія» є:

- отримати уявлення про основні поняття і категорії вікової психології;
- засвоїти методи та підходи вікової психології;
- виробити навички застосування знань з вікових особливостей психіки.

Мова навчання: українська мова.

Консультативну допомогу здобувачі вищої освіти можуть отримати у науково-педагогічних працівників кафедри практичної психології які безпосередньо проводять заняття або звернувшись з письмовим запитом на електронну пошту за адресою k_ppp@ukr.net.

Структура навчальної дисципліни

Розділ 1. *Засади диференційної психології як науки та дисципліни*

Тема 1. *Теоретико-методологічні засади вікової психології*

Вікова психологія як галузь психологічної науки. Об'єкт та предмет вікової психології. Загальна характеристика віку. Поняття про вік: біологічний, соціальний, психологічний. Структура і динаміка віку. Теоретичні концепції вікової психології. Місце вікової психології в системі психологічних наук. Історія становлення та розвитку вікової психології. Методи вікової психології.

Тема 2. *Загальна характеристика онтогенезу людської психіки*

Розвиток і формування. Особливості психічного розвитку. Рушійні сили розвитку психіки. Природне і соціальне у психічному розвитку. Зовнішні та внутрішні умови розвитку. Механізм психічного розвитку. Навчання, виховання і розвиток психіки. Принципи і критерії вікової періодизації. Вікова періодизація психічного розвитку. Схеми вікової періодизації розвитку. Розділи вікової психології.

Розділ 2. *Психологія дитинства*

Тема 1. *Психологія немовляти*

Пренатальний розвиток. Загальна характеристика періоду немовляти. Соціальна ситуація розвитку в немовлячому віці. Провідна діяльність в немовлячому віці. Центральні новоутворення в немовлячому віці. Фаза новонародженості. Криза новонародженого та її психологічна сутність.

Комплекс позбавлення. Відмінності у стилях спілкування матері і батька. Психологічна характеристика шпиталізму. Психічний розвиток немовляти. Розвиток особистості немовляти. Криза першого року життя: її симптоми та шляхи подолання

Тема 2. Психологія раннього віку

Загальна характеристика раннього віку. Соціальна ситуація розвитку в період раннього віку. Провідна діяльність в період раннього віку. Центральні новоутворення в період раннього віку. Сенсорно-перцептивна сфера дитини раннього віку. Розвиток емоційної сфери дитини раннього віку, наочно-дійовий характер мислення, поява моральної самосвідомості. Розвиток психічних функцій дитини раннього віку: мислення, пам'ять, мова. Криза третього року життя: причини, основні поведінкові прояви.

Тема 3. Психологія дошкільного віку

Загальна характеристика дошкільного віку. Соціальна ситуація розвитку в період дошкільного віку. Провідна діяльність в період дошкільного віку. Центральні новоутворення в період дошкільного віку. Розвиток когнітивної сфери дошкільняти. Становлення особистості, розвиток самосвідомості та «Я-концепції» дитини дошкільного віку. Статеворольова ідентифікація дитини дошкільного віку. Емоційне життя дошкільника. Психологічна характеристика готовності дитини до школи. Криза семи років життя: причини, основні поведінкові прояви.

Тема 4. Психологія молодшого шкільного віку

Загальна характеристика молодшого шкільного віку. Соціальна ситуація розвитку в період молодшого шкільного віку. Провідна діяльність в період молодшого шкільного віку. Центральні новоутворення в період молодшого шкільного віку. Структура навчальної діяльності молодшого школяра. Розвиток когнітивної сфери молодшого школяра. Розвиток емоційно-вольової сфери молодшого школяра. Формування особистості дитини в початкових класах. Розвиток самосвідомості та становлення Я-концепції молодшого школяра. Психологічні досягнення усіх психічних процесів, самоконтроль та самооцінка.

Розділ 3. Психологія дорослішання

Тема 1. Психологія підлітка

Загальна характеристика пубертатного періоду. Соціальна ситуація розвитку в підлітковому віці. Провідна діяльність в підлітковому віці. Центральні новоутворення в підлітковому віці. Зміна зовнішності в підлітковому віці. Комплекс дисморфоманії в підлітковому віці. Підлітковий егоцентризм. Розвиток пізнавальних процесів в підлітковому віці. Розвиток самосвідомості підлітка. Мотиваційна сфера підлітка. Статева ідентичність в підлітковому віці. Підліток у соціальному середовищі та сім'ї. Криза 13-го року життя: її симптоми та шляхи подолання.

Тема 2. Психологія юності

Загальна характеристика юності. Соціальна ситуація розвитку в період юності. Провідна діяльність в період юності. Центральні новоутворення в період юності. Розвиток пізнавальної сфери у ранній юності. Мотиви поведінки

і ціннісні орієнтації в період юності. Проблема самовизначення. Мотиви випускників під час вибору майбутньої професії. Формування особистої ідентичності в ранній юності. Пошук сенсу життя. Інтеграція особистості. Я-концепція у юності. Дружба та кохання в юнацькому віці. Ранній шлюб в юнацькому віці. Криза юнацького віку: її симптоми та шляхи подолання.

Розділ 4. Психологія дорослості та старіння

Тема 1. Психологія ранньої та середньої дорослості

Загальна характеристика ранньої дорослості. Соціальна ситуація розвитку в період ранньої дорослості. Провідна діяльність в період ранньої дорослості. Центральні новоутворення в період ранньої дорослості. Основні соціальні завдання ранньої дорослості. Проблема генеративності. Суперечність між інтимністю та ізоляцією. Особливості розвитку когнітивної сфери в період ранньої дорослості. Розвиток особистості в ранній дорослості. Криза 30 років життя: її симптоми та шляхи подолання. Загальна характеристика середньої дорослості. Соціальна ситуація розвитку в період середньої дорослості. Провідна діяльність в період середньої дорослості. Центральні новоутворення в період середньої дорослості. Розвиток сенсорно-перцептивної сфери, пам'яті та уваги. Інтелектуальні зміни: мінливий і кристалізований інтелект. Емоційно-вольова сфера людини у період середньої дорослості. Переоцінка життєвих цінностей. Зміна соціальних ролей. Досягнення зрілої громадської та соціальної відповідальності. «Я-концепція» в період середньої дорослості. Клімактерій та його психологічні наслідки. Криза середини життя.

Тема 2. Психологія пізньої дорослості та старіння

Загальна характеристика пізньої дорослості. Соціальна ситуація розвитку в період пізньої дорослості. Провідна діяльність в період пізньої дорослості. Центральні новоутворення в період пізньої дорослості. Причини старіння. Типи старіння. Теорії старіння. Соціально-психологічні зміни в похилому віці. Вихід на пенсію та зміна статусу. Коло спілкування. Стосунки з дітьми та онуками. Життєва мудрість. Особливості сенсорно-перцептивної сфери, пам'яті та уваги. Згасання інтелекту. Емоційно-вольові зміни. Депресія та тривоги. Пристосування до важких втрат. Думки про смерть та страх перед смертю. Етапи помирання. Добровільний відхід (евтаназія або автоевтаназія).

2. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, ступінь вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 6	Галузь знань Соціально та поведінкові науки 05	Нормативна	
	Спеціальність Психологія 053		

Кількість розділів – 4	Спеціалізація:	Рік підготовки:	
		3-й	-й
Загальна кількість годин – 180		Семестр	
		5-й	-й
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 4 самостійної роботи студента – 10	Ступінь вищої освіти: Бакалавр	Лекції	
		20 год.	год.
		Семінарські	
		20 год.	год.
		Практичні	
		20 год.	год.
		Самостійна робота	
		120 год.	год.
Вид контролю:			
Екзамен			

3. Структура залікового кредиту (тематичний план)

Назви розділів і тем	Кількість годин									
	денна форма					заочна форма				
	Всього	у тому числі				Всього	у тому числі			
		л	п	сем	с.р.		л	п	сем	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Розділ 1. Загальні засади вікової психології										
Тема 1. Теоретико-методологічні засади вікової психології	22	2	2	2	16					
Тема 2. Загальна характеристика онтогенезу людської психіки	22	2	2	2	16					
Разом за розділом 1	44	4	4	4	32					
Розділ 2. Психологія дитинства										
Тема 1. Психологія немовляти	10	2	2	2	4					
Тема 2. Психологія раннього віку	12	2	2	2	6					
Тема 3. Психологія дошкільного віку	12	2	2	2	6					
Тема 4. Психологія молодшого шкільного віку	12	2	2	2	6					
Разом за розділом 2	46	8	8	8	22					
Розділ 3. Психологія дорослішання										
Тема 1. Психологія підлітка	20	2	2	2	14					
Тема 2. Психологія юності	26	2	2	2	20					
Разом за розділом 3	46	4	4	4	34					
Розділ 4. Психологія дорослості та старіння										
Тема 1. Психологія ранньої та середньої дорослості	26	2	2	2	20					
Тема 2. Психологія пізньої дорослості та старіння	18	2	2	2	12					
Разом за розділом 4	44	4	4	4	32					
Екзамен										
Усього годин	180	20	20	20	120					

4. Плани семінарських та практичних занять

Розділ 1. Засади диференційної психології як науки та дисципліни

Тема 1. Теоретико-методологічні засади вікової психології

Питання до семінарського заняття

1. Вікова психологія як галузь психологічної науки
2. Загальна характеристика віку
3. Методи вікової психології

Завдання до практичного заняття

1. Проаналізувати роботи зарубіжних і вітчизняних вчених в галузі вікової психології

Тема 2. Загальна характеристика онтогенезу людської психіки

Питання до семінарського заняття

1. Особливості психічного розвитку
2. Критерії періодизації психічного розвитку
3. Вікова періодизація психічного розвитку

Завдання до практичного заняття

1. Проаналізувати основні концепції психічного розвитку
2. Проаналізувати різні класифікації вікової періодизації

Розділ 2. Психологія дитинства

Тема 1. Психологія немовляти

Питання до семінарського заняття

1. Пренатальний період
2. Період немовляти: ситуація розвитку, провідна діяльність, новоутворення
3. Криза першого року життя: її симптоми та шляхи подолання

Завдання до практичного заняття

1. Переглянути і проаналізувати навчальні фільми про пренатальний період
2. Порівняти особливості догляду за новонародженими в різні періоди розвитку суспільства; описати звичаї, пов'язані з народженням дитини

Тема 2. Психологія раннього віку

Питання до семінарського заняття

1. Період раннього віку: ситуація розвитку, провідна діяльність, новоутворення
2. Початковий розвиток особистості на етапі раннього дитинства
3. Криза трьох років життя: її симптоми та шляхи подолання

Завдання до практичного заняття

1. Проаналізувати методики комплексного дослідження дитини раннього віку
2. Проаналізувати ситуаційні задачі з вікової психології (ситуації надає викладач)

Тема 3. Психологія дошкільного віку

Питання до семінарського заняття

1. Дошкільний вік: ситуація розвитку, провідна діяльність, новоутворення
2. Психологічна готовність дитини до школи
3. Криза семи років життя: її симптоми та шляхи подолання

Завдання до практичного заняття

1. Навести приклади образно-рольової гри, сюжетно-рольової гри, гри за

правилами

2. Проаналізувати ситуаційні задачі з вікової психології (ситуації надає викладач)

Тема 4. Психологія молодшого шкільного віку

Питання до семінарського заняття

1. Молодший шкільний вік: ситуація розвитку, провідна діяльність, новоутворення
2. Навчальна діяльність молодших школярів
3. Особливості взаємин молодших школярів в учнівській групі

Завдання до практичного заняття

1. Провести дитячий варіант методики багатofакторного дослідження особистості Р. Кеттелла, проаналізувати методику та отримані результати
2. Проаналізувати ситуаційні задачі з вікової психології (ситуації надає викладач)

Розділ 3. Психологія дорослішання

Тема 1. Психологія підлітка

Питання до семінарського заняття

1. Підлітковий вік: ситуація розвитку, провідна діяльність, новоутворення
2. Підліток у соціальному середовищі та сім'ї
3. Криза підліткового віку: її симптоми та шляхи подолання

Завдання до практичного заняття

1. Ознайомитися з підлітковим варіантом методики Шмішека щодо дослідження акцентуацій характеру
2. Проаналізувати ситуаційні задачі з вікової психології (ситуації надає викладач)

Тема 2. Психологія юності

Питання до семінарського заняття

1. Юність: ситуація розвитку, провідна діяльність, новоутворення
2. Розвиток спонукальної сфери у період ранньої юності
3. Криза юнацького віку: її симптоми та шляхи подолання

Завдання до практичного заняття

1. Проаналізувати методи профорієнтації особистості
2. Проаналізувати ситуаційні задачі з вікової психології (ситуації надає викладач)

Розділ 4. Психологія дорослості та старіння

Тема 1. Психологія ранньої та середньої дорослості

Питання до семінарського заняття

1. Рання дорослість: ситуація розвитку, провідна діяльність, новоутворення
2. Середня дорослість: ситуація розвитку, провідна діяльність, новоутворення
3. Криза 30 років життя та криза середина життя: симптоми і шляхи подолання

Завдання до практичного заняття

1. Проаналізувати пропріум зрілої особистості за методикою О. С. Штепа
2. Отримати навички проведення тесту-опитувальника батьківського ставлення

до дітей А. Я. Варга, В. В. Століна

3. Проаналізувати ситуаційні задачі з вікової психології (ситуації надає викладач)

Тема 2. Психологія пізньої дорослості та старіння

Питання до семінарського заняття

1. Пізня дорослість: ситуація розвитку, провідна діяльність, новоутворення
2. Причини старіння
3. Думки про смерть та етапи вмирання

Завдання до практичного заняття

1. Проаналізувати теорії старіння
2. Проаналізувати етичні проблеми добровільного відходу (евтаназія або автоевтаназія).

5. Завдання самостійної роботи

Виконання наступних завдань:

1. Скласти графічну схему вивченого матеріалу за темою на власний вибір
2. Відібрати і проаналізувати 3-4 статті щодо проблем певного вікового періоду
3. Проаналізувати сучасні підходи до навчального процесу
4. Запропонувати практичну ситуацію в рамках обраного вікового періоду

Теми реферативних та інформаційних повідомлень:

1. Експеримент, особливості його використання в дитячій психології
2. Особливості психологічного обстеження людей різного віку
3. Особливості пренатального та натального періодів
4. Малі та великі вікові кризи
5. Соціально-педагогічна занедбаність дітей: причини та наслідки
6. Вибір майбутньої професії в юнацькому віці
7. Трикомпонентна теорія любові Стенберга
8. Страх в різних вікових періодах
9. Мудрість як соціально-психологічний феномен
10. Причини виникнення та небезпека феномену «Синього кита»

6. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання не передбачені робочим навчальним планом.

7. Методи навчання та контролю

Словесні методи, інноваційні методи, наочні методи, практичні методи. Поточний, проміжний та підсумковий контроль.

8. Орієнтовний перелік питань для підсумкового контролю

1. Вікова психологія як галузь психологічної науки
2. Об'єкт вікової психології, його специфіка
3. Предмет вікової психології
4. Структура, функції і завдання вікової психології
5. Місце вікової психології в системі психологічних наук
6. Психічний і особистісний розвиток людини

7. Теорії онтогенезу психіки людини
8. Теорія рекапітуляції Е. Геккеля, С. Холла
9. Теорія дозрівання А. Гезелла
10. Етологічна теорія К. Лоренца, К. Фріша
11. Теорія оперантного навчання Б. Скіннера
12. Теорія соціального навчання Дж. Роттера
13. Соціально-когнітивна теорія А. Бандури
14. Теорія генетичної епістемології Ж. Піаже
15. Теорія інформаційного підходу Дж. Брунера
16. Теорія культурно-історичного розвитку психіки Л. Виготського, Д. Ельконіна
17. Психосексуальна теорія З. Фрейда
18. Психосоціальна теорія Е. Еріксона
19. Гуманістична теорія А. Маслоу, К. Роджерса
20. Екологічна теорія У. Бронфенбреннера
21. Особливості психічного розвитку
22. Рушійні сили розвитку психіки
23. Навчання, виховання та розвиток психіки
24. Загальна характеристика віку
25. Поняття про вік: біологічний, соціальний, психологічний
26. Структура і динаміка віку
27. Центральні та часткові новоутворення віку
28. Принципи і критерії вікової періодизації
29. Особливості психологічного обстеження людей різного віку
30. Розділи вікової психології
31. Практичне значення вікової психології
32. Методологічні засади і методи вікової психології
33. Історичні витоки вікової психології
34. Становлення та розвиток вікової психології як науки та дисципліни
35. Розвиток вікової психології в Україні
36. Пренатальний розвиток
37. Фаза новонародженості як особливий період немовлячого дитинства
38. Криза новонародженого
39. Комплекс пожвавлення як основне новоутворення новонародженого
40. Психічний розвиток немовляти
41. Відмінності у стилях спілкування матері і батька
42. Криза першого року життя: її симптоми та шляхи подолання
43. Особливості розвитку в ранньому дитинстві
44. Криза третього року життя: причини, основні поведінкові прояви
45. Психічний і особистісний розвиток дитини в дошкільному віці
46. Психологічна готовність дітей до школи
47. Психологічна характеристика ситуації розвитку молодшого школяра
48. Навчальна діяльність молодших школярів
49. Розвиток пізнавальних психічних процесів молодшого школяра
50. Формування особистості дитини в початкових класах

51. Підлітковий вік у культурному та історичному контексті
52. Загальна характеристика психічного і особистісного розвитку підлітка
53. Соціальна ситуація розвитку підлітка
54. Провідна діяльність підлітка
55. Психологічні новоутворення підліткового віку
56. Розвиток самосвідомості у підлітковому віці
57. Зміна зовнішності в підлітковому віці
58. Комплекс дисморфоманії в підлітковому віці
59. Підлітковий егоцентризм
60. Криза 13-го року життя: її симптоми та шляхи подолання
61. Статева ідентичність в підлітковому віці
62. Підліток у соціальному середовищі
63. Підліток у сім'ї
64. Причини сором'язливості та самотності підлітків
65. Підліткові компанії
66. Емоційно-вольова сфера підлітків
67. Загальні особливості ранньої юності
68. Розвиток пізнавальної сфери у ранній юності
69. Формування особистої ідентичності в ранній юності
70. Проблема самовизначення в юнацькому віці
71. Особливості спілкування у ранній юності
72. Дружба та кохання в юнацькому віці
73. Ранній шлюб в юнацькому віці
74. Криза юнацького віку: її симптоми та шляхи подолання
75. Загальні особливості зрілої юності
76. Загальна характеристика дорослості
77. Періодизація психічного розвитку дорослої людини
78. Центральні новоутворення дорослості
79. Криза сімейних відносин в період дорослості
80. Зрілий дорослий вік
81. Криза середини життя
82. Клімактерій та його психологічні наслідки
83. Психологічна готовність дорослої людини до старості
84. Причини старіння
85. Теорії старіння
86. Вихід на пенсію та зміна статусу
87. Коло спілкування та особливості стосунків у похилому віці
88. Життєва мудрість як феномен похилого віку
89. Когнітивний розвиток у похилому віці
90. Думки про смерть та етапи вмирання

9. Рейтингова система оцінювання результатів навчання

Аудиторна робота (поточне накопичення балів)	Підсумковий контроль	
	Екзамен	Підсумкова кількість балів
Max 60%	Max 40%	Max 100%

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка в балах	Оцінка за національною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS	
		Оцінка	Пояснення
90-100	відмінно	A	відмінне виконання
85-89	добре	B	вище середнього рівня
75-84		C	загалом хороша робота
66-74	задовільно	D	непогано
60-65		E	виконання відповідає мінімальним критеріям
35-59	незадовільно	Fx	необхідне перескладання
1-34		F	необхідне повторне вивчення курсу

10. Рекомендована література

Основна

1. Бродская С. Л. Возрастная психология в вопросах и ответах: учеб. пособие / С. Л. Бродская. – М.: КНОРУС, 2006. – 256 с.
2. Видра О. Г. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. – К.: ЦУЛ, 2011. – 112 с.
3. Гуцуляк Н. М., Рудюк Н. Г. Вікова психологія: Курс лекцій. – Чернівці: Рута, 2007. – 95 с.
4. Забродський М.М. Вікова психологія: Навч. посібник. - К.: Міжрегіон. акад. упр. персоналом, 2002. – 103 с.
5. Павелків Р. В. Вікова психологія: Підруч. – К.: Кондор, 2011. – 468 с.
6. Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія: Навч. посіб. – Суми: Університетська книга, 2007. – 330 с.
7. Психология человека от рождения до смерти / Под общ. ред А. А. Реана. – СПб, 2002. – 656 с.
8. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2006. – 359 с.
9. Самошкіна Л. М. Вікова психологія / Під ред. Е. Л. Носенко; Дніпропетр. нац. Ун-т та ін. – Д., 2006. – 247 с.
10. Сергеєнкова О. П. Вікова психологія. – К.: ЦУЛ, 2012. – 376 с.
11. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В., Булах І. С., Зелінська Т. М. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. – Вид. 2-е, доп. – К.: Каравела, 2007. – 400 с.
12. Терлецька Л.Г. Вікова психологія і психодіагностика: підручн. – К.: ВД Слово, 2013. – 606 с.
13. Трофимова Н. М., Пушкина Т. Ф., Козина Н. В. Возрастная психология. – СПб.: Питер, 2005. – 240 с.
14. Хилько, М. Е. Возрастная психология: Конспект лекций / М. Е. Хилько, М. С. Ткачева. – М.: Высшее образование, 2007. – 191 с.
15. Щотка О. П. Вікова психологія дорослої людини: Навч. посіб. – Ніжин: Редакційно-видавничий відділ НДПУ ім. М. Гоголя, 2001. – 194 с.

Додаткова

1. Гамезо М. В., Петрова Е. А., Орлова Л. М. Возрастная и педагогическая психология. – М.: Педагогическое общество России, 2003. – 512 с.
2. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. – 9-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 949 с.
3. Кутішенко В. П., Ставицька С. О. Психологія розвитку та вікова психологія: Практикум: Навч. посіб. – К.: Каравела, 2012. – 448 с.
4. Лабораторный практикум по возрастной психологии личности: учебно-методическое пособие / Сост. Е. Г. Власенкова. – Южно-Сахалинск: СахГУ, 2010. – 168 с.
5. Практикум по возрастной психологии: Учеб. пособ. / Под ред. Л. В. Головей, Е. Ф. Рыбалко. – СПб, 2005. – 688 с.
6. Старовойтенко Н. В. Вікова і педагогічна психологія: Практикум. – Черкаси: ЧДТУ, 2003. – 51 с.
7. Хухлаева О. В. Кризисы взрослой жизни. Книга о том, что можно быть счастливым и после юности. – М.: Генезис, 2009. – 208 с.
8. Щотка О. П., Бойправ М. Д., Пісоцький В. П. Вікова психологія: Практикум: керівництво до практ. і лаб. занять. – Ніжин, 2006. – 307 с.

11. Інформаційні ресурси

1. <http://pidruchniki.com>
2. <https://studme.com.ua>
3. <https://www.obozrevatel.com>
4. http://www.koob.ru/age_psychology
5. <http://www.gumer.info>